

ILLÉS KLÁRA

A gyermekkultúra hőszai – Portrékísérlet Keleti Istvánról (1927–1994)¹

Belépve az igazgatói szobába egy teknősbéka tekintetű kövér bácsi látványa fogadott. Egy kislány éppen a homlokát maszszírozta.²

[...] az irodájában fogadott bennünket, egy nyugodt és kedélyes oroszlán méltóságával. Az iroda akkora volt, hogy fotelban ülve, kiterjesztett karral mindkét falat egyszerre elérhette volna. De nem tette, nem is tehette, mert akkor több mázsányi [...] irat omlott volna a nyakába. Bár akkor láttam életemben először, biztos voltam benne, hogy minden irat az ő kizárólagos tudtával és engedélyével van ott, mint ahogy minden egyéb is – lélek és anyag is – az ő fennhatósága alá tartozott.³

Pista bácsi csak akkor káromkodott, ha minden rendben volt. Ha kimérten, nagyon kerek mondatokban fogalmazott, akkor tudtuk, hogy nagy baj van. Nagyon ritka az az ember, akinek jól áll a káromkodás, de rá annyira jellemző volt és annyira szeretnivaló módon tette, hogy sose tűnt trágárnak.⁴

Ha Keleti István meghallaná, hogy róla mint a gyermekkultúra hőszáról tartok

előadást, először roppant kedvesen elküldene melegebb éghajlatra, aztán kapva az alkalmon kifejtené, hogy kik is azok a hőszok, feladná leckeként, hogy szedjem csokorba Héraklész tizenkét nagy munkáját, vagy fejtsem meg a szfinx Oidipusznak feladott rejtvényeit, közben szellemesen kommentálná erőfeszítéseimet.

Hőszok, hőse volt-e Keleti a 20. század magyar gyermekkultúrájának? Ahhoz, hogy válaszoljak e kérdésre, legalább mozaikszerűen fel kell elevenítenem életének és pályájának alakulását. Erre teszek késői kísérletet, a rá emlékezők sokasága emlékezéseinek és – sajnos – ennél sokkal kevesebb általa írott szövegnek a tanulmányozását követően.

Részlet 1977. szeptember 1-én keltezett önéletrajzából:

Budapesten születtem, 1927. január 4-én. Apám középiskolai tanár volt, akit a Tanácsköztársaság bukása után menesztettek a katedráról, ettől fogva tisztviselőként dolgozott, míg a németek 1944-ben internálták, s ennek során életét vesztette. Anyám háztartásbeli volt. [...] bátyám műszaki fordítóként dolgozott, 1970-ben szívinfarktus végzett vele.⁵

¹ A cikk a 6. Művészetpedagógiai Konferencián „A gyermekkultúra hőszai” szekcióban elhangzott előadás írott változata.

² Horváth Károly szavai (*Kovács, Tárnói és Várnadi*, 1996, 170. o.).

³ Witz Éva szavai (*Uo.*, 81. o.).

⁴ Igó Éva szavai (*Uo.*, 87. o.).

⁵ *Keleti István munkatügyi dossziéja – másolat, é. n.*

Tizenhét éves, amikor a holokausztban elveszíti édesapját, aki fiai művelésébe, nevelésébe fektette intézményes keretek között, azaz iskolában nem gyakorolható pedagógiai képességeit. Hogy utóbbiak nem lehetnek csekélyek, arról Keleti rendkívüli, a görög–latin kultúrára épülő, bármikor mozgósítható, a magyar és a klasszikus világirodalom műveinek alapos ismeretéről, széleskörű olvasottságáról árulkodó tudása tett tanúbizonyságot.

Tizenhét évesen, 1944 őszétől, ipszilonosított Keleti Istiként egy izsáki birtokon várja ki a háború végét.⁶ Minden munkában segít a háziaknak, akik családtagként bánnak vele. Hallgathatja a birtokon megforduló vendégekkel zajló beszélgetéseket, ennek kapcsán olyan kiváló magyar hazafiakat ismerhet meg, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, Dessewffy Gyula gróf, a kiszagda Kovács Imre és az idősebb Antall József.

Már az is nagy közös élmény volt, hogy élünk, és tavasz van, vége a háborúnak. Az első nyáron, miután ötvened magunkkal kitakarítottuk és rendbe hoztuk a pünköszfürdői strandot, hétvégeken harsogó éneklésünk ejtette kétségbe a HÉV felnőtt utasait. [...] fürdőruhás szavalóversenyt rendeztünk, felolvasásokat és vitákat tartottunk –

emlékezik a „fényes szelek” közösen átélt időszakára kortársa, barátja, Váradi Zsuzsa.⁷ Észak-Magyarország ökolívóbajnokaként a sportban, továbbá a művelődésben, a vidám együttlételekben igen, de az

élesedő osztályharcban valószínűleg nem jeleskedett eléggé lelkesen Keleti, mert, ahogy önéletrajzában megemlíti, a Magyar Dolgozók Pártja 1948-as tagrevíziójában kizárja soraiból.

Apja halála miatt szükség van a keresetére, nem tanulhat tovább, hegesztőként kezd dolgozni, de huszonhárom évesen már üzemgazdász-tervező, huszonhat évesen pedig osztályvezető. Huszonegy évesen nősül, huszonkét éves, amikor megszületik első fia, Keleti Péter, ötvenhárom, amikor

Andai Katalinnal kötött második házasságából megszületik Krisztof. Az 1950-es évek elejétől a kenyérkereső munka mellett, társadalmi munkában, a Ma-

az Intézetben 1962-ben indult első amatőr színházi rendezői osztály osztályvezető tanára

gyar Rádió, a Belvárosi, majd a Madách Színház bedolgozó dramaturgja, munkahelyein munkásszínjátszó csoportok szervezője, vezetője. Egy idő után, látva tehetségét, alkalmasságát, egyre több helyre hívják, ekkor már némi tiszteletdíj ellenében gyárakban, óbudai, angalföldi művelődési házakban is csoportot vezet. Egyik jeles képviselője a hatvanas években egyre intenzívebben kibontakozó országos amatőr színházi mozgalomnak, különösen azt követően, hogy 1961-ben színházi előadói munkakörbe kerül a Népművelési Intézetben. Itt ismerkedik meg Mezei Évával, aki velő élete végéig tartó, szoros munkabarátságot köt. Instruktorként, segítőként, színházi- és szavalóversenyek zsűrizése révén mindketten országos ismertségre tesznek szert. Keleti az Intézetben 1962-ben indult első amatőr színházi rendezői osztály osztályvezető tanára. Tanítványai közé

⁶ Ld. Hámory Gabriella emlékezését: *Kovács, Tarnói és Váradi*, 1996, 20. o.

⁷ *Uo.*, 52. o.

tartozik az Egyetemi Színpadról, az Univerzitásról, Ruszt József mellől érkező későbbi jeles színikritikus Nánay István és a Belvárosi Irodalmi Színpaddal komoly szakmai és közönségsikereket elérő Zsolnai Gábor. 1965-ben felmondanak neki az Intézetben, talán mert másnak kell a hely, vagy, mert azt gondolják, rendezőként szoros munkahelyi kötelmek nélkül is boldogul. Így is történik, több helyen is dolgozik egyszerre, szinte minden este próbát tart, sokfelé hívják zsűrizni, szaktanácsadóként is rendszeres megbízásokat kap. Nem maradnak el az eredmények. Az 1965-ös *Ki mit tud?* országos vetélkedő irodalmi színpadi kategóriájának győztese egyik csapata, a Budapesti Műszaki Egyetem Irodalmi Színpada, a *Sásdi riport* című rádióműsor nyomán készült irodalmi összeállítással. Jutalomként az NDK-ba utazhatnak.

A merev és erőltetett, *barátkozás a német fiatalokkal* elnevezésű gyárlátogatáson [Keleti] fellázkodt: az ebédlőben lecsapta alumíniumkanalát, és 'Akinék ebből elege van, jöjjön utánam!' felkiáltással kirohant. És mi, az elképedt vendéglátók között, fuldokolva, megkönnyebbülten rohantunk utána, hogy aztán a gyárkapuban egy örömfotóra álljunk össze.⁸

1966. január elsejével kerül először munkakönyvének *beosztás* rovatába a *rendező* foglalkozás. Munkáltatója a KISZ Központi Művészegyüttese, működési helye a Rottenbiller utcai színház és a Budapesti

Műszaki Egyetem (BME) e célra kijelölt előadóterme.

Hogy melyik műsorral nyílt meg 1970. március 21-én a BME második emeletén a színjátszó műegyetemi hallgatók által tervezett és saját kezük munkájával létrehozott Szkéné Színház, máig vitatott kérdés, de

hogy sok munka előzte meg ezt a napot – és hogy ez nem csak színházi munka volt –, az bizonyos. „Keleti azt akarja, hogy verjünk bele egy szöveget a falba, de se szög

nincs, se kalapács.”⁹ Ez az Andai Katalin naplójába olvasható, általa alig húszévesen bejegyzett mondat nem a munka irányítójának zsarnoki természetére utal, hanem a körülményekre. A Műegyetem második emeletén a máig működő színházterem kialakítása a Keleti irányításával dolgozó együttes tagjainak lehetetlent nem ismerő munkájának köszönhetően: valóban hőroszt tett volt.

Előadásomra készülve kutatási engedélyt kértem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, hogy felderítsem, létezett-e Keleti Istvánról szóló ügynökakta. A levéltári kutatásomat segítő munkatárs nem talált ilyen aktát sem Keletivel, sem Mezei Évával kapcsolatban. Két alkalommal találkoztam Keleti nevének és színházainak említésével Molnár Gál Péternek, azaz MGP-nek, a Népszabadság színikritikusának 1963 és 1978 között *Luzsnyánszky Róbert* néven adott jelentéseiben. Az egyik részlet így szól: „[...] a Műegyetem kebelén belül működő Szkéne nevű műkedvelőcsoporthoz – Keleti István vezetésével – [...] megépülhetett Magyarország egyetlen

⁸ Vercseg Ilona szavai (*Uo.*, 27. o.).

⁹ Andai Katalin szavai (*Uo.*, 112. o.).

technikailag, építészetiileg, színházépítészetiileg modern színházterme egy variálható (Gluckgastebühne, körszínpad, félszínház stb.) terű színpad és nézőtér.”¹⁰

Az, hogy az 1970-ben megrendezett, március 15-ével kezdődő és április 4-ével, a Felszabadulás ünnepével végződő Forradalmi Ifjúsági Napok középső, a Tanácsköztársaságra emlékező napján, március 21-én tartott színházavatón az együttes a *Kövessétek a példát* című Lenin-műsora szerepelt, és nem Weöres Sándor *Teomachiája* – ahogy a hajdani színjátzók emlékezete megőrizte –, a korra nagyon is jellemző.¹¹ Keletinek tekintettel kellett lennie a működési feltételeket biztosító fenntartóra, azaz a hatalomra, de okos kompromisszumok révén el tudta érni saját céljai megvalósulását – ez esetben a távolról sem rendszer-kompatibilis *Téomachia* színpadra vitelét. Közösségei érdekében megkötött kompromisszumai sem nagy karriert, sem jelentős anyagi elismerést nem hoztak számára a pá-

lyán, csupán annyit sikerült elérnie, s ez nem is volt kevés, hogy a maga választotta területen hagyták szabadon dolgozni: amatőrök között, egy

egyetem padlásán, egy művelődési ház pincéjében. A margón. Valójában ő volt centrumban, ott, ahol a mindenkori jövő formálódik.

Weöres Sándor 1941-ben írott, *Téomachia* című oratórius költeménye a világ keletkezésének mitikus ősforrásait kutatja, istenek harcának gigantikus megidézése. Ezt a művet élővé tenni, színpadra formálni óriási teljesítmény volt egy olyan korban, amikor a hivatalos ideológia a marxizmus–leninizmus

hegemóniáját zengte. A bemutató idején Weöres 57, Keleti 43 éves volt. A színjátzók – nem kevesen: harmincöt – huszonéves fiatalok.

Nem véletlen a mágikus erejű, öskérdéseket faggató darab választása. Keleti az 1960-as, ’70-es évtizedben rendszeresen eljárt a Török Sándor író (1904–1985) lakásán tartott baráti összejövetelekre. Török Sándorral egy gyerekelőadás megrendezése révén került baráti kapcsolatba. Török a Magyar Rádióban 1953-tól kezdődően évtizedeken át írta a *Csili Csala csodái* című folytatásos rádiójátékot, amely 1956-ban könyv alakban is megjelent. Színpadi változatát az Óbudai Ifjúsági Színpad előadásában Keleti 1961-ben rendezte meg. A kisfiúfőszerepet, Balogh Gyusztit többek között Schütz Ila is játszotta.

Török Sándor Rudolf Steiner (1861–1925) osztrák polihisztor, író – a Waldorfpedagógia atyja, az ókori keleti bölcsességet

és a modern kori tudományos gondolkodást összehangoló antropológiai filozófiai rendszer megalkotója – magyarországi híveként szervezte meg lakásán a tanulást,

közös elmélkedést célzó összejöveteleket. E körben fordult meg rendszeresen Keleti, valamint legszűkebb baráti körének olyan tagjai, mint Vekerdy Tamás és Popper Péter pszichológusok és Montágh Imre beszédtanár. Az emberre nemcsak materiális, hanem az ókori és zsidó–keresztény kultúrkörre támaszkodó, komplex szellemi lényként tekintő antropológiai szemlélet elmélyítette Keleti egyébként is meglevő humán műveltségét, és titkos, belső biztonsággal vértette

nem véletlen a mágikus
erejű, öskérdéseket
faggató darabválasztás

¹⁰ ÁBTL – 3.1.2.-M-37960 dosszié

¹¹ Jászay, 2023, 10. o.

fel; „[...] valami állandó, mosolygó derű vette körül, amelynek a titkát, forrását máig nem tudtam megfejtetni”.¹²

1966-ban, 39 évesen nyílt lehetőség arra, hogy beiratkozzon az ELTE bölcsészkarának magyar-népművelés szakára – mivel folyamatosan dolgozott, a hat évig tartó levelező szakra. „Igen jeles!” írta indexébe egyik vizsgáztatója, Pándi András.¹³ Hallgatótársai sokszor rácsodálkoztak, hogy nem tanárként, hanem tanulótrásként van jelen. Alighogy végzett, máris szeminárium tartására kérte fel Maróti Andor a népművelési tanszéken.

A *Teomachia* bemutatója előtti évtizedben Keleti összeállított és megrendezett Vilon és József Attila, Kosztolányi, valamint klasszikus magyar költők művein alapuló költészeti műsorokat, bemutatta – egy évvel 1956 tízéves évfordulója előtt, 1965-ben – Oscar Wilde *A readingi fegyház balladája* című versének pódiumváltozatát, igazgatóként 1969 január 1-től bábáskodott a Pinceszínház *Függöny fel!* című, Mezei Éva és Fodor Tamás által rendezett beavatósínházi produkciói, illetve a *Guzmi* című első előadás megszületése körül. Mindeközben 1971-ben megrendezte a Szkénében az *Aucasin és Nicolette* című ófrancia széphistóriát. Ugyanabban az évben jegyzi rendezőként a Pinceszínház történetének két legnagyobb sikerét, a *Ki mit tud?*-győzelmet hozó, Karinthy Frigyes által írott *Az emberke tragédiájának* és Petőfi *A helység kalapácsa* című hőskölteményének előadását. Ez utóbbi felújítása 1973-ban a *Szóljatok szép szavak – Petőfi Sándorról* című rádiós vetélkedőn győzelmet hozott az együttes számára. Mindkét előadás változó

szereposztással, éveken át, rendkívüli (százas) előadásszámot is meghaladó, népszerű darabja volt a Pinceszínház csapatának. Még néhány Keleti által rendezett produkció a termékeny, 1970-es évtizedből: *Jóka ördöge*, *Kire ütött ez a gyerek*, *Eszem a gesztenyét*, *A rovarok életéből*, *A botcsinálta doktor*, *Nincs többé hétfő*. Ezek a vidám, groteszk hangvételű, gyerek- és ifjúsági közönségnek készült előadások Keleti összetéveszthetetlen rendezői kézjegyét viselték: tűpontos elemzések nyomán, profin kivitelezett ötletek, amit a színészilag jól felkészített játékosok jókedvvel adtak elő. Hogy miért fordult a korábbi szakmai életére jellemző, kimondottan komoly, kihívást jelentő témák után a hetve-

nes évektől a vidám hangvételű produkciók irányába, csupán találgatni lehet. Úgy ítélhette meg, hogy „pincés”, főként középiskolásokból álló, folyton változó tár-

sulatához jobban illenek ezek a darabok? Nem kívánt versengeni a válogatott színészekkel dolgozó tehetséges egyetemi és formálódó alternatív társulatok – az ELTE Universitas, a szegedi JATE, a miskolci Mánéz, a budapesti Orfeo és Stúdió K. – kiváló produkcióival, és emellett az amatőr szcénában akkoriban divatos nagyotmondás és világfájdalom is taszította? Akinek füle volt a hallásra és szeme a látásra – ez Keleti egyik kedvelt szófordulata volt –, többet is észrevett munkáiban. Meghallotta és megértette például *A botcsinálta doktor* előadása egyik betétoldalán azt a nem is egyszer elismételt sort, ami így szólt: „Itt a bot, itt a bot, eszme helyett itt a bot!”

„Itt a bot,
itt a bot,
eszme helyett itt a bot!”

¹² Gálvölgyi János szavai (*Kovács, Tarnói és Váradi*, 1996, 177. o.).

¹³ Lásd *Uo.*, 132. o.

Máté Lajos, a hajdani rendező, majd évtizedeken át a hazai amatőrszínházi szcénát nemzetközi fórumokon képviselő kiváló népművelési intézeti munkatárs így idézi visszaemlékezésében MGP Keletiről elmondott jellemzését: „Egy csomó féltehetség összecsinálja magát, hogy valamit kitaláljon. Keleti eszik, viccel, úgy tesz, mintha unná az egészset, és remekművek kerülnek ki a keze alól.”¹⁴ MGP Keletiről szóló nekrológjában így írt: „A puha tehetségű, de keménykönyökű önjelöltekkel szemben visszahúzódtott hedonizmusába, ez nem csupán a szenvedéllyel elfogyasztott ételekben, hanem a magát kedves és érzékeny emberekkel körülvevő életettségében teljesedett ki. A tülekedés helyett a tehetséget szerette. A hivatal helyett az elhivatottságot.”¹⁵

A Pinceszínházban főleg középiskolásokkal foglalkozott. A Szkéné vezetését továbbadta együttese ambíciózus tagjainak. Tudta, hogy a csúcson kell abba hagyni. A számára felajánlott igazgatói poszt a Pinceszínházban, a fenntartó székhelyétől távol eső, önálló költségvetéssel, néhány állandó munkatárs és több, megbízással alkalmazható segítő bevonásával járó munkakör nagyobb önállóságot biztosított számára. A Pinceszínházban végzett munkájában a színésznevelés, tehetséggondozás mellett legalább akkora hangsúlytal volt jelen a közösségteremtés, a személyiségfejlesztés és a többnyire szarkasztikus humorba csomagolt, szeretetet sugárzó, pótapai szerep. Gyerekként kezelte csapatát,

„eszik, viccel, úgy tesz, mintha unná az egészset, és remekművek kerülnek ki a keze alól”

amennyiben szeretetre, vidámságra, oldott és biztonságos légkörre volt szükségük, de szigorúan, partnerként, munkatársként viszonyult hozzájuk, amikor munkáról volt szó. A Pinceszínház legendáját együtt hozták létre Keleti István, Mezei Éva és egykori neveltjeik, akiknek felsorolása szétfeszítené jelen előadás kereteit, sokan közülük mind a múltban, mind a jelenben meghatározó, jeles személyiségei színházművészetünknek. Egyetlen példa hadd álljon itt mégis: Lang Györgyi (1957–2023) neve.

Olyan szellemességgel kísérte a próbát, hogy nem lehetett nyugton maradni. [...] Várva vártunk minden instrukciót, mert nemcsak nevelt, oktatott, hanem az ember tudatát, ismereteit is tágította, ráébresztett legalapvetőbb összefüggésekre.¹⁶

Keleti senkit sem hazudott tehetségeibbnek, mint amilyen. Van azonban egy különleges tehetség, amely mindenkiben egyaránt jelen van: hogy önmagát fejlessze, hogy

saját tehetségét (amely olyan, amilyen) kibontakoztassa. [...] ösztöklélt mindenkit önmaga meghaladására. [...] Ha valaki sok évi színjátszás után megtanult biztosabban és illúzió-mentesebben élni, ő ennek jobban örült, mint annak, ha valamelyik volt tanítványa Jászai-díjat kapott.¹⁷

MGP-Luzsnyánszky másik ügynöki jelentésében, ahol előfordul Keleti neve, így írt: „A Pinceszínház [...] néhány problematikus drámával való próbálkozás után – ugyancsak

¹⁴ Máté Lajos szavai. *Uo.*, 108. o.

¹⁵ *Uo.*, hátsó borító [másodközlésben].

¹⁶ Simon Péter szavai (*Uo.*, 99. o.).

¹⁷ Böszörményi László szavai (*Uo.*, 212. o.).

Keleti István vezetésével – egyelőre megtalálta formáját és helyét a színházi kultúrában.” A problematikus drámára történő utalás valószínűleg az ’56-os szerepe miatt nyolc év börtönre ítélte, 1960-ban amnesztiával szabadult Eörsi István *Huligán Antigone* című darabjának Mezei Éva által 1971-ben rendezett pinceszínházi előadására való utalás. Folytatva a jelentés olvasását, az a következőket emeli ki a Pinceszínházzal kapcsolatban: ¹⁸

Elsősorban a stúdiójellegű munkáját kell nagyra értékelni. A tagok beszéd-, mozgáskultúrája, általános műveltsége és színházértése (a rendezéstől a világitáson át a díszletek felállításáig, elkészítéséig) legfontosabb eredménye – a cél. [...] Rendkívül nagy jelentősége van a műkedvelő csoportok, az öntevékeny mozgalom színvonala emelésének, mert innen rekrutálódik a jövő színházművész nemzedéke [...] olyan tudásbázist képes nyújtani a jövő színházi nemzedékének, amit a főiskola elavult oktatási rendszere nem ad.

A szkénés időben elkezdett, a Pinceszínházban kiteljesített Keleti-féle színházi munkarend így állt össze: heti két vagy három próbanap este 17 és 21 óra között; az amatőr társulatnál szokatlan próbatábla használata; a próbák elején beszéd-, mozgás-, énekórák külső szakemberek közreműködésével; a játszóknak kiadott, külön felkészülést igénylő „kis-előadások” és azok együttes megbeszélése; hét végén előadások szervezett diákközönség előtt; nyáron

kéthetes tábor intenzív foglalkozásokkal és a környező ifjúsági táborokban tartott, akár napi két előadással; Keleti felvezetésével és irányításával zajló Ady-, József Attila-,

Shakespeare-, Goethe-kurzusok, Thomas Mann *József és testvérei* c. regényének átbeszélős együtt olvasása; fesztiválszereplések és paródiák; bensőséges karácsonyi ünnepségek,

amelyeket nemcsak az ajándékozás öröme, hanem játékos szellemi vetélkedők is emlékeztetése tettek.

1979-ben a Fővárosi Tanács úgynevezett amatőr művészeti bázisközpontokat hozott létre Budapesten. A Csili a bábo-sok, az Óbudai Társaskör a komolyzene, az újpesti Ady a Térszínházzal együttműködésben a felnőtt színjátszás, az angyalföldi József Attila Művelődési Központ a képzőművészet továbbképzési és bemutató fóruma lett. A Pinceszínház 1984-ig Keleti István szakmai vezetésével a budapesti diákszínjátszás bázisközpontjaként működött, jómagam egyéb népművelői munkák mellett ennek vezetését láttam el, egészen az Országos Diákszínjátszó Egyesület 1989-es megalakulásáig.

Keleti, a hatvanas évekbe visszanyúló kezdetektől fogva a hazai gyermek-, diák- és felnőtt színjátszó fesztiválok, szavalóversenyek kedvelt zsűritagja vagy zsűrielnöke volt. Szellemesen előadott, szakmailag megalapozott véleményét hallgatva nemcsak a bírálatban érintettek, de a hallgatóság is sokat gyarapodott. Kedvelt zsűritársai – Ascher Tamás, Ács János, Fodor Tamás, Nánay István – is élvezettel hallgatták „szellemes és frappáns, kegyetlen és pontos”

¹⁸ ÁBTL – 3.1.2.-M-37960 dosszié

összefoglalóit. „Az erőszakos mozgalmárokról, akarnokokról kíméletlen véleménye volt.”¹⁹ Az ő kifejezésével „nem ette meg” a blöfföket, hamisságokat.²⁰

Szüksége volt a különmunkákra, mert sosem volt kiemelkedő a havi fizetése, de soha nem tolagodott semmilyen feladatért. Jellemző rá, hogy 1984-ben, a Budapesti Gyermekszínház igazgatói pályázatán is csak a szakma, a fenntartó Főváros és a minisztérium külön felkérésére vett részt. Érezve hanyatló egészségi állapotát, energiái megcsappanását, az igazgatói ciklus lejártát követően – nem ragaszkodva sem a hatalomhoz, sem az azzal járó anyagi és más lehetőségekhez – öt év után, 1989-ben nyugdíjba vonult. Sokat elért öt év alatt is: lefosztotta a gyermekszínházi tucatelőadások rutinját a színház működéséről, rangot adott a színháznak azzal, hogy elérte a fenntartónál az Arany János Színház elnevezést, megrendezett néhány kitűnő gyerekeknek szóló előadást – *Pacsuli palota*, *Emil és a detektívek*, *Csili Csala csodái* –, elindította a színészutánpótlást célzó stúdiós műhelymunkát. Korrektül adta tovább a stafétát utódjának, Meczner Jánosnak. Nem rajta múlt, hanem a fővárosi művészszínházi szcénában történő mozgások következtében alakult úgy, hogy 1994-ben megszűnt az Arany János Színház, és megszületett a Székely Gábor nevével fémjelzett Új Színház. E változást, színháza megszűnését Keleti nem érte meg; egy ferencvárosi színjátszó-találkozó zsűrielnöki tisztét látta volna el, amikor, hogy időre odaérjen, autójából átült a

metróba, ahol 1994. március 31-én szívinfarktusban elhunyt. 67 éves volt.

Néhány héttel ezelőtt felhívott egy férfi, aki a Belügyminisztériumban dolgozik osztályvezetői beosztásban. Útközben voltam, így sajnos nem jegyeztem meg a nevét, nem is mentettem el a számát, mert úgy éreztem, valójában nem engem illet a köszönet, amit több évtizeddel korábbi, középiskolásként kapott élményeiért nekem tolmácsolt. Az 1980-as évek elején arra a C kategóriás rendezői tanfolyamra járt, amelyet a diákszínjátszó bázis keretében szerveztem, és amelynek Keleti István volt az osztályfőnöke. Keleti nemcsak előadásokat tartott, hanem vezetője volt a Dunake-

szin megtartott tíznapos tábornak is, ahová elhívta előadónak Vekerdy Tamást, Bojár Ivánt, Montágh Imrét. Esténként a *Szentivánéji álomból* a

a mester, a jóra való csábítás
varázslója Keleti István volt

mesteremberek-jelenet megrendezésével foglalkozott a csapat, Keleti kommentárjával természetesen. Engem talált meg a telefonáló, hogy megköszönje az akkori lehetőséget, élményeket, de én csak közvetítő voltam. A mester, a jóra való csábítás varázslója – ahogy sok száz tanítvány, őt akár csak egyetlen zsűrizése alkalmával is hallgató sok ezer tanár vagy játsszó esetében is – Keleti István volt.

Keleti igazi színházi ember, és mint ilyen elsősorban „orális művész”²¹ volt, magát grafofóbiásként határozta meg, ezért befejezésül álljon itt néhány nevezetes, szóbeli megnyilvánulása:

¹⁹ Ács János szavai (Kovács, Tarnói és Vánadi, 1996, 166. o.).

²⁰ Pándi András szavai (Uo., 132. o.).

²¹ Tarnói Gizella és Ács János szavai (ld. Uo., 163. o.).

- Zsűrítési hozzászólását többnyire így kezdte: „Szerény, de egyedül helyénvaló véleményem szerint...”.
- Tehetségtelen szavalás hallatán kedvesen megjegyezte: „Én nem tudok kötélbáncolni, és mivel nem tudok kötélbáncolni, nem is nevezek be kötélbáncoló versenyre”.
- „[...] ha kedve van, megemlíthetné esetleg a verseny résztvevőinek, hogy legközelebb megpróbálkozhatnak versmondással is” – tanácsolta egyik elnöklő zsűritársának²²
- „[...] úgy rossz, ahogy van, de azért megtartjuk”.²³
- Az ordítva éneklő pincéseknek: „próbálatok meg nem ordítva, hanem egyenként csak azon a hangerőn énekelni, hogy mindenki hallja még a mellette levő másik hangját is.”
- „Most akkor kérem a hagymásrostélyost a somlói galuskával” – súgta oda unalmas színpadi produkciót látva a mellette ülőnek a gourmand, minden jó étket szerető és megbecsülő Keleti.²⁴
- „Bájos” – jegyezte meg „a vitriolt mézbe, a mézet vitriolba csöpögtetve”, majd kifejtette álláspontját, helyretette a hamiságokat.²⁵

„Becsüld meg a jót, mert tudod, mire jó, de becsüld meg a rosszat, mert nem tudod, mire jó!”

- „A demokrácia az, hogy én itt ülök.” – vagyis vezetőként rám hárul a döntések meghozatala.²⁶
- „Mindig szükség van egy szépbeszélgetésre.”²⁷
- „Becsüld meg a jót, mert tudod, mire jó, de becsüld meg a rosszat, mert nem tudod, mire jó!”²⁸

Időm lejárt, kénytelen vagyok abba hagyni, pedig megmaradt cetlijeivel, gyermekszínházi igazgatói pályázata elemzésével, és *Az ember holtig tanul* című, gondolatait sűrítetten tartalmazó, színházzal foglalkozó írásával (*Keleti*, 1996) még nem is foglalkoztam. Zárásként álljon itt néhány, a művészetpedagógia tárgykörére vonatkoztatható idézet Keleti Istvántól.²⁹

„A türelem a legfőbb erények egyike a művészetpedagógiában.”

„Emlékezet, önismeret, mérséklet, elhivatottság, szorgalom – ezek a műzaiság kulcsszavai.”

„A művészetnek nem kielégítenie kell egy vágyat, hanem vágyat kell keltenie. Az V. szimfóniára senkinek nem volt szüksége, amíg Beethoven meg nem írta. Most pedig nem tudunk nélküle élni.”

²² Máté Lajos emlékezéséből (*Uo.*, 108. o.).

²³ Takács László emlékezéséből (*Uo.*, 143. o.).

²⁴ Illés Klára emlékezéséből (*Uo.*, 189. o.).

²⁵ Ács János, illetve Gabnai Katalin emlékezéséből, (*Uo.*, 164. és 71. o.).

²⁶ Schmek Éva emlékezéséből (*Uo.*, 65. o.).

²⁷ Gyabronka József emlékezéséből (*Uo.*, 123. o.).

²⁸ Ándai Katalin emlékezéséből (*Uo.*, 201. o.).

²⁹ *Uo.*, 228., 230. és 69. o.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK

Kovács Zoltán, Tarnói Gizella és Váradi Zsuzsa (szerk., 1996): *A színház csak ürügy – Keleti István utolsó ajándéka*.

Irodalom Kft. – Journal Art Alapítvány, Budapest.

Keleti István munkaügyi dossziéja – másolat (é. n.). Fővárosi Tanács – Művelődési Főosztály.

Jászay Tamás (2023): *Színház a másodikon – Ötvenen a Szkéné 50 évéről*. Szkéné Színház Nonprofit Kft., Budapest.

Keleti István (1996): *Az ember holtig tanul – Színház kívül és belül*. Credit, Budapest. [Szerk.: Pándi András. Előszó: Illés Klára. Utószó: Popper Péter].

TOVÁBBI VONATKOZÓ MŰVEK

Patonay Anikó (2021): A szabadság laboratóriuma – A Pinceszínház, mint a diákszínjátszás lehetséges útja. *Theatron*. 15. 1. sz.

Illés Klára (szerk., 2008): *Az élet tanítható – Mezei Éva rendező, drámapedagógus szellemi öröksége*. Alexandra Könyvkiadó, Budapest.

*Hernádi Zelinda (7. osztály) –
2023, tempera, vászon*